

MIEJSCA PAMIĘCI NARODOWEJ NA ZAOLZIU

www.miejscapamiecizaolzie.pl

STOWARZYSZENIE
ODRA-NIEMEN

Gdy pada hasło „kresy”, zapewne większość z nas w pierwszej kolejności kieruje swoje myśli w stronę Lwowa, Grodna, Wilna.

Z pewnością wielu pojawi się w głowie wspomnienie wcześniej utraconych terenów I Rzeczypospolitej, jak ziemia żytomierska lub mińska. W tym kontekście chyba stosunkowo najrzadziej na myśl przychodzi zachodnia część dawnego Księstwa Cieszyńskiego – Zaolzie.

Przed 100 laty Zaolzie zamieszkiwało ok. 150 tys. Polaków. Dziś liczba ta wynosi ok. 30 tys. Zaolziańscy Polacy stanowią dobrze zorganizowaną, dbającą o kulturę społeczność. O tamtejszym potencjale polskim niech świadczy choćby gęsta sieć kół i domów Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego, na które można trafić niemal w co drugiej miejscowości, dobrze zorganizowane media lokalne, liczne wydarzenia kulturalne, sprawnie działające grupy teatralne, zespoły ludowe, harcerstwo polskie.

Historię tej ziemi możemy odczytać m.in. z licznych upamiętnień w postaci tablic, pomników i grobów. Dotyczą one zarówno czasów sprzed I wojny światowej, lat 1914–1918, mało znanej w Polsce wojny polsko-czechosłowackiej z 1919 r., XX-lecia międzywojennego, jak i niemieckiej okupacji z lat 1939–1945.

Projekt pn. „Zewidencjonowanie oraz opieka nad polskimi Miejscami Pamięci Narodowej na Zaolziu” zakładał aktualizację dostępnych, ale nierzadko rozproszonych informacji na temat upamiętnień polskich na tym terenie, podjęcie prac porządkowych i szeroko pojętą edukację.

Ze względu na 100. rocznicę wojny polsko-czechosłowackiej z 1919 r. kluczowym elementem było uporządkowanie zgromadzonych informacji na temat upamiętnień i pochówków ofiar z tamtego okresu. W ramach realizacji projektu udało się także niejako odkryć nowe miejsca pamięci, np. zlokalizować grób uczestnika polskiego, powojennego powstania antykomunistycznego.

Projekt nie mógłby się odbyć, gdyby nie życzliwość i wsparcie wielu ludzi, przede wszystkim mieszkańców Zaolzia: dr. Józefa Szymeczka, Mariana Steffka, Stanisława Gawlika, Marka Koniecznego, Wandy Kantor, Stanisława Kuby i innych, których nie sposób wymienić. Wyrazy wdzięczności należą się także dr. Tomaszowi Greniuchowi z Delegatury IPN w Opolu oraz animatorom i uczestnikom działań projektowych zrzeszonych w Stowarzyszeniu Odra-Niemen, głównie w Oddziale Opolskim, a także harcerkom i harcerzom należącym w większości do Podsudeckich Związków Drużyn Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej.

Osobą, której nie sposób pominąć jest Jarosław Żurek, który przez wiele lat gromadził i udostępniał informacje na temat pochówków ofiar wojny z 1919 r.

Projekt otrzymał dofinansowanie ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Owocem projektu jest niniejsza broszura oraz internetowa baza zawierająca informacje o miejscach pamięci (www.miejscapamiecizaolzie.pl). Wiemy, że prezentowany zbiór jest niedoskonały, że jest jeszcze wiele innych miejsc wartych uwzględnienia. Niemniej jednak mamy nadzieję, że wykonana praca będzie pomocna w odkrywaniu na nowo polskiego dziedzictwa i historii kresów południowych na Zaolziu.

Zespół Projektu

Franciszek Rykowski

Urodzony 7.11.1898 r.

Był robotnikiem w Trzyńcu i członkiem Milicji Polskiej Księstwa Cieszyńskiego.

Został powieszony przez żołnierzy czeskich w Czadcy na Słowacji 27 stycznia 1919 roku.

Pochowany został w grobie rodzinnym w Jabłonkowie.

✦ 49.573359,18.762361

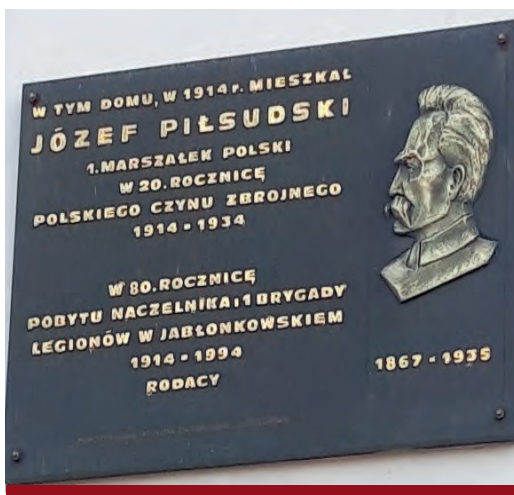
Józef Kantor

Urodzony 18.07.1945 r.; zmarł 10.09.1986 r. Żołnierz 2 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zaolziu, uczestnik bitwy pod Monte Cassino. Po śmierci pochowany w grobie rodzinnym.

✦ 49.573606, 18.762154

Tablica Józefa Piłsudskiego

Tablica upamiętniająca pobyt Józefa Piłsudskiego w Jabłonkowie, umieszczona na ścianie domu, w którym mieszkał.

✦ 49.575244, 18.762796

Mogiła zbiorowa 1 Pułku Piechoty Legionów

Od listopada 1914 r. do stycznia 1915 r. w okolicach Jabłonkowa stacjonowała Kadra Legionów Polskich. W samym Jabłonkowie przebywała Szkoła Podchorążych Legionów Polskich. Zorganizowano także kilka szpitali, w których umieszczono rannych i chorych legionistów. Co najmniej 15 z nich zmarło w szpitalach Śląska Cieszyńskiego. Pięciu pochowano w Jabłonkowie, trzech w Cieszynie, trzech w Boguminiu i dwóch we Frysztacie.

W grobie pochowani zostali:

1. Wagner Witold, szer.,
1 pułk L.P. † 01.12.1914
2. Skóra Zygmunt,
piekarz, szer., 1 pułk
L.P. † 20.12.1914
3. Zachara Wilhelm, „Soroka”,
robotnik, st. szer. [szer.],
1 pułk L.P. † 13.01.1915
4. Talarek Jan, ślusarz, st. szer.,
1 pułk L.P. † 03.02.1916
5. Śniegoń Franciszek,
elektrotechnik, szer.,
1 pułk L.P. † 22.08.1918

49.5732240, 18.7625600

JABŁONKÓW

Tablica ofiar zbrodni niemieckiej

Tablica upamiętniająca 12 mieszkańców Jabłonkowa, Koniakowa i Istebnej zamordowanych przez Niemców 13.04.1945 roku.

✧ 49.5733860, 18.7629348

GRÓDEK

Pomnik Wincentego Witosa

Pomnik postawiony w 80. rocznicę przybycia Witosa na emigrację polityczną. Przywódca ruchu ludowego i trzykrotny Premier Rzeczypospolitej Polskiej (1920, 1923, 1926) przebywał w Gródku w latach 1933–1936.

✧ 49.6147850, 18.7511690

Paweł Cieślár

Hutnik z Trzyńca, obrońca sprawy polskiej. Jest jednym z 4 hutników poległych w walce z Czechami podczas bitwy pod Bystrzycą. Po stu latach jego grób był niezwykle zaniedbany. Został odnowiony w ramach niniejszego projektu.

Poniżej treść zaświadczenia wystosowanego przez Radę Narodową 8 lat po tych wydarzeniach:

„Dnia 19 stycznia 1919 roku wpadły wojska czeskie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, podległe wówczas jeszcze władzy Rady Narodowej księstwa cieszyńskiego. Rada Narodowa, ogołocona z wojska, które na zarządzenie Rządu Rzeczypospolitej w Warszawie wysłała dla obrony Lwowa – wezwała ludność polską na Śląsku do obrony.

Uślułali tego wezwania górnicy w Karwinej i hutnicy w Trzyńcu. Hutnicy trzynieccy spisali się tak dzielnie i skutecznie, że po całodiennej bitwie pod Bystrzycą wojska czeskie zmuszone zostały do wycofania się ze Śląska na Słowacyznę po za przełęczą jabłonkowską. W bitwie tej poległo trzech ochotników: Kraus, Stryja i Czudek oraz kilku zostało rannych.

Między innymi został ciężko ranny hutnik Paweł Cieślár z Trzyńca. Skutkiem odniesionych ran Paweł Cieślár zmarł dnia 27 marca 1919 roku w szpitalu fabrycznym w Trzyńcu. Oczywiście szpital fabryczny, ani nie chce, ani nie może wystawić świadectwa zgonu, określającego ściśle przyczynę śmierci bohatera, który zginął w walce z Czechami.

Paweł Cieślár pozostawił bez majątku i bez zaopatrzenia żonę Zuzannę, urodzoną w roku 1877 i dwie córki: Helenę i Joannę.”

Pozostali polegli w bitwie trzynieccy górnicy to Karol Czudek, Gustaw Kraus, Karol Stryja. Ich grobów nie udało się odnaleźć.

49.6830910, 18.6763531

Alojzy Armatys

Urodzony 25.05.1903 r.; poniósł śmierć 26.05.1919 r. Znajduje się na liście poległych i zabitych w Karwinie w czasie wojny z 1919 r. sporządzonej przez Jarosława Żurka. Jest pochowany w grobie rodzinnym.

✧ 49.834316,18.485054

Lista zidentyfikowanych poległych i zabitych w Karwinie w tym czasie, opracowana na podstawie szczątkowych danych przez Jarosława Żurka, zawiera nazwiska: Figurowa, Franciszek Kondziółka, Jan Kruk, Leopold Kwiczala, Ernest Masny, Modrzyk (według J.Ż. właściwe nazwisko to Mołdrzyk), Palowska, Zapor. Ich groby nie zostały zlokalizowane. Obecnie część starych, karwińskich cmentarzy nie istnieje, a księgi cmentarne uległy zniszczeniu.

Pomnik i groby poległych górników

Los miejscowej ludności związany jest od zawsze z pracą w kopalni. Dlatego na cmentarzu znajdują się pomnik, tablica i groby górników, którzy ponieśli śmierć w wypadkach 14 czerwca 1894 r. oraz 16 marca 1895 r.

✧ 49.835343,18.487287

Mogiła 20 poległych i pomordowanych żołnierzy 12. i 8. pp. wojska polskiego i milicjantów

Zbiorowa mogiła poległych podczas obrony Stonawy lub zamordowanych bezpośrednio po walce. Jesienią 2018 roku, dzięki zaangażowaniu lokalnego historyka Stanisława Kuby oraz PZKO ustalono nazwiska wszystkich ofiar i zmieniono tablicę pamiątkową na aktualną.

Żołnierze 12 p.p.

1. Byrski Jan
2. Nikiel Franciszek
3. Waluś Karol
4. Świerczek Henryk
5. Czulak Piotr
6. Faruga Stanisław
7. Kacorczyk Stanisław
8. Kojder Alojzy
9. Wieroński Sabin
10. Wrona Józef
11. Adamiec Jan
12. Zacny Jan
13. Pawełek Andrzej

Milicjanci

1. Kocemba Jan
2. Pająk Karol
3. Palsz Florian
4. Zielnik Franciszek
5. Zielnik Ludwik
6. Zontek Franciszek

Jedynym poległym żołnierzem 8 pułku piechoty. był Jan Grandys.

49.815456,18.534259

Ksiądz Franciszek Krzystek

Urodzony 19.01.1866 r.;
zmarł 27.03.1934 r.

Proboszcz parafii św. Marii Magdaleny w Stonawie. Inicjator budowy nowego kościoła katolickiego w tej miejscowości, który poświęcony został w 1910 roku. To z inicjatywy ks. Krzystka zebrano wśród mieszkańców Stonawy trochę odzieży, w którą ubrano obrabowane ciała żołnierzy 12 p.p., 8 p.p. oraz milicjantów zabitych i zamordowanych 26.01.1919 r.

Ks. Krzystek zapisał także w księgach parafialnych nazwiska poległych oraz polecił wykonanie dokumentacji fotograficznej ich ciał, co okazało się niezbędne uczczenia pamięci ofiar.

49.815513,18.534888

Alojzy Friedel

Ur. 04.05.1899 r.

Dwudziestoletni Alojzy Friedel był członkiem Stowarzyszenia „Siła” i Milicji Polskiej Śląska Cieszyńskiego. Został zastrzelony przez Czechów 26.01.1919 r. Pochowano go w grobie rodzinnym.

49.815571,18.534412

SUCHA GÓRNA

Karol Siwek

Urodzony 19.11.1887;
zginął 26.01.1919 r.

49.795766,18.480762

Miejscowy nauczyciel, milicjant, który poległ w wieku 32 lat. Był szanowany wśród lokalnej społeczności. Jego pogrzeb zgromadził 5 tysięcy osób, co było największą w tamtym czasie manifestacją polskości na tym terenie.

Karol Siwek należał do Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego, działał też w Towarzystwie Gimnastycznym

„Sokół”. W 1914 r. trafił do Legionu Śląskiego, który następnie został włączony w skład 3. pułku piechoty Legionów Polskich. Aktywnie włączył się w walkę o niepodległość.

W 1917 roku wrócił do pracy nauczyciela. Niedługo potem znów był zmuszony złapać za broń. Zginął od czeskiej kuli w okolicach Olbrachcic.

Józef Faja

Urodzony w 1898 roku, zmarł w roku 1920.

Tajemniczy bohater przypadkowo odnaleziony na cmentarzu w Suchej Górnej. Brał udział w obronie przed agresją czechosłowacką w 1919 roku. Jako chorąży Dowództwa Frontu Śląskiego otrzymał medal pamiątkowy „Za Obronę Śląska 1919” ustanowiony przez Radę Narodową Śląska Cieszyńskiego.

Nie są znane okoliczności jego śmierci. Jego nazwisko symbolicznie widnieje na grobowcu rodzinnym. Grób Józefa Faji najprawdopodobniej znajdował się w sąsiedniej kwaterze. Jego szczątków nie przeniesiono.

49.795791,18.480951

Franciszek Palowski

Z archiwum:

„W Olbrachcicach w domu 114. dnia 26 I 1919 żołnierze czescy zakłuli bagnetem, a dobili kolbą 17-letniego Franciszka Palowskiego, zarzucając mu, że strzelał. Zeznania matki Maryi, nadto Zofii Miry i Zofii Krupy w Olbrachciach stwierdzają, że zamordowany w walce udziału nie brał.” (APC 14/3/62 Dok. 11)

„W Olbrachcicach d. 26 I zastrzelili żołnierze czescy, w domu l. 114, bez powodu 17-letniego górnik. Franciszka Palowskiego.” (KC APTL 25.15)

Pochowany w grobowcu rodzinnym.

49.786421,18.528787

Władysław Kubis i nieznanymi żołnierz 8 pułku piechoty

Obaj szeregowcy 8 p. p. ponieśli śmierć podczas obrony Śląska Cieszyńskiego w styczniu 1919 roku. Ich symboliczna tablica znajduje się na cmentarzu w Olbrachcicach.

49.786377,18.528341

Pomnik Matki Żywocickiej

Poświęcony pamięci 36 osób zamordowanych przez Niemców w 6.08.1945 roku. Zginęło 28 Polaków i 8 Czechów. Był to odwet za zabicie 3 gestapowców przez żołnierzy Armii Krajowej z oddziału Józefa Kamińskiego ps. „Strzała”. Dzisiaj miejscowość ta jest symbolem męczeństwa ludu śląskiego pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945.

49.7693817, 18.4752356

CIERLICKO

Żwirkowo

Bohaterowie II Rzeczypospolitej. Pierwsi sportowcy-celebrity, którzy okazali się bezkonkurencyjni podczas zawodów lotniczych Challenge w 1932 r. W tyle pozostawili załogi z całej Europy. Na pamiątkę ich zwycięstwa, 28 sierpnia został ustanowiony Dniem Lotnictwa Polskiego.

Franciszek Żwirko był lotnikiem, Stanisław Wigura natomiast mechanikiem, współkonstruktorem zwycięskiej maszyny RWD-6.

Zginęli 2 tygodnie później, 11 września 1932 r., kiedy lecieli do Pragi. Jako goście honorowi mieli tam uczestniczyć w święcie czechosłowackiego lotnictwa. Po drodze wpadli w nawalnicy, przez którą zmuszeni byli zawrócić do kraju. Nie dolecieli jednak do granicy. Skrzydło nie wytrzymało i urwało się, po czym samolot spadł na ziemię.

Dzisiaj miejsce to jest niezwykle ważne dla mieszkańców na Zaolziu Polaków.

49.7629067, 18.5281256

Pomnik ofiar II wojny światowej na Konteszyńcu

Pomnik znajduje się na terenie, gdzie w czasie II wojny światowej umiejscowiony był Stalag VIII D Teschen. Tablice upamiętniają mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, poległych w latach II wojny światowej. Zostali w ten sposób upamiętnieni żołnierze Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, Czechosłowackich Sił Zbrojnych, oraz ofiary Zbrodni Katyńskiej.

49.751088, 18.622561

Wybrane upamiętnienia ofiar I wojny światowej

Miejscowość	Lokalizacja
Bystrzyca	✦ 49.637356, 18.723671
Jabłonków	✦ 49.573975, 18.761308
Ligotka Kameralna	✦ 49.6592144, 18.5278233
Karwina (Doły)	✦ 49.835866, 18.492242
Stonawa	✦ 49.815408, 18.535966
Trzyniec	✦ 49.6775861, 18.6711833

Wybrane upamiętnienia ofiar II wojny światowej

Miejscowość	Lokalizacja
Bystrzyca	✦ 49.6367499, 18.7212181
Gródek	✦ 49.6148530, 18.7344659
Jabłonków	✦ 49.5710225, 18.7552481
Karwina (Doły)	✦ 49.835883, 18.491648
Nydek	✦ 49.6589781, 18.7618011
Stonawa	✦ 49.815531, 18.534838
Wędrynia	✦ 49.6652089, 18.7025467

ARMIA KRAJOWA

Struktura Armii Krajowej obejmowała całe Zaolzie. Poniżej znajdują się informacje na temat trzech wybranych osób.

Wanda Delong ps. „Sarenka”

Urodzona 21.05.1919 r., lata 1940-1943 spędziła w niemieckich więzieniach. Uciekła i przedostała się do Mistrzowic (dzisiaj dzielnica Czeskiego Cieszyna), gdzie związała się z Armią Krajową, Józefem Kamińskim ps. „Strzała”. Została zastrzelona 1.10.1944 r. w Mistrzowicach. Niemcy kazali jej biec w stronę lasu, po czym serią z karabinu maszynowego zakończyli jej żywot. Pochowana na miejscowym cmentarzu. Co roku miejscowe PZKO organizuje memoriał jej pamięci.

49.7463314, 18.5665692

Jan Gawlas ps. „Franz Mołdrzyk”, „Hanysek”

Urodzony 12.01.1918 r.,
Ważna postać w szeregach Armii Krajowej na Śląsku Cieszyńskim. Był łącznikiem „Strzały” z innymi inspektoratami. Zastrzelony przez Niemców 19.08.1944 r. w Łąkach (dzisiaj dzielnica Karwiny). Pochowany na miejscowym cmentarzu.

49.8074931, 18.5645478

Jerzy Pilch

Urodzony 29.07.1906 r. w Nydku. Był robotnikiem leśnym i partyzantem. Został zastrzelony przez Niemców 13.09.1943 r. w lesie pod szczytem Stożka. Ciało miało być zakopane w miejscu stracenia.

NARODOWE SIŁY ZBROJNE

Dzięki pomocy dr. Tomasza Greniucha udało trafić na ślad dwóch podkomendnych kpt. Henryka Flamego „Bartka”. Obaj urodzeni byli na Zaolziu, byli żołnierzami Zgrupowania Oddziałów Leśnych VII Śląskiego Okręgu Narodowych Sił Zbrojnych.

Ludwik Szmek ps. „Uciekinier”, „Świerk”

Urodzony 18.08.1924 r. w Koszarzyskach. Do maja 1945 r. członek miejscowego oddziału partyzanckiego. W czerwcu 1946 r. razem z Pawłem Mitręgą uciekli z Czechosłowacji do Polski i w październiku 1946 wstąpili do NSZ do grupy „Orła Białego” w Zgrupowaniu kpt. Henryka Flamego „Bartka”. Ujawnił się w Cieszynie 07.03.1947. r. Dalsze losy nie są znane.

Paweł Mitręga ps. „Morowy”, „Morwa”

Urodzony 07.09.1928 r. w Nydku. Do maja 1945 r. członek oddziału partyzanckiego w Koszarzyskach.

Od października 1946 w grupie „Orła Białego” Zgrupowania NSZ kpt. Henryka Flamego „Bartka”.

Ujawnił się 02.03.1947 r. W listopadzie 1947 r. przekazany funkcjonariuszom czeskiej bezpieki. Przez co najmniej 14 miesięcy miał być więziony w Ostrawie.

Zmarł 10.02.2008 r. Pochowany na cmentarzu w Koszarzyskach.

49.590582, 18.694080

STONAWA

TRZYNIEC

KARWINA KOPALNIE

SUCHA GÓRNA

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

Projekt pn. „Zewidencjonowanie oraz opieka nad polskimi
Miejscami Pamięci Narodowej na Zaolziu”
został dofinansowany ze środków
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Opracowanie:
Krzysztof Marcinkiewicz, Marcin Żukowski

Opole 2019